

мр Драгана Милуновић
Београд, Народна библиотека Србије

Остваривање матичних функција матичних народних библиотека на територији Републике Србије у 2005. години

Правни оквир остваривања матичних функција у библиотекарству у Републици Србији

Правни оквир за остваривање матичних функција у библиотекарству у Републици Србији постављен је 1994. године доношењем *Закона о библиотечкој делатности* (Сл. Гласник РС, бр. 34/94, 101/2005.) који чланом 7. дефинише обављање матичних функција као законску обавезу, а чланом 26. их ближе одређује као:

- вођење регистра библиотека
- вођење каталога библиотечке грађе
- пружање стручне помоћи библиотекама
- надзор над стручним радом библиотека
- старање о усавршавању кадрова
- праћење и проучавање стања, потреба и услова рада у библиотечкој делатности
- предлагање мера за унапређивање библиотечке делатности и њихово спровођење.

Матичне функције су чланом 10. став 1. тачка 10. *Закона о библиотечкој делатности* утврђене као делатност од општег интереса за библиотечко-информациони систем Републике. Њихови носиоци су Народна библиотека Србије (у складу са чланом 27. став 1. *Закона о библиотечкој делатности*), односно матичне народне библиотеке које је одредио министар културе *Решењем о одређивању библиотека које обављају матичне функције у библиотечкој делатности* (Сл. Гласник РС, бр. 46/94) на основу члана 27. став 2. *Закона о библиотечкој делатности*. Овим Решењем одређено је 26 народних библиотека у седиштима округа које обављају матичне функције у библиотечкој делатности, и Библиотека града Београда за подручје Београда. Из њихове надлежности изузете су библиотеке при универзитетима, факултетима, вишим школама и научноистраживачким институтима, за које матичне функције обављају Универзитетска библиотека *Светозар Марковић* и Библиотека Матице српске.

У складу са *Законом о одређивању надлежности аутономне покрајине* (Сл. гласник РС, бр. 6, 2002) обављање матичних функција на територији АП Војводине од 2002. године поверено је Библиотеци Матице српске.

У време доношења *Закона о библиотечкој делатности* формиране матичне службе имале су Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске и Универзитетска библиотека *Светозар Марковић*, док су остале матичне службе у матич-

ним библиотекама формиране након доношења важећег *Закона о библиотечкој делатности* из 1994. године и на основу његових обавезујућих одредби.

На међународном плану, делатност развоја мреже библиотека регулисана је најзначајнијим документима IFLA-е која третирају област јавног библиотекарства и то ИФЛА/УНЕСКО *Смерницама за развој јавних библиотека* и ИФЛА-им *Манифестом за јавне библиотеке*. Оба документа обавезују народне библиотеке да, у циљу обезбеђивања координације и сарадње на националном нивоу дефинишу и унапређују националну библиотечку мрежу која почива на усвојеним стандардима за ову делатност, односно да организују функције развоја.

Правни оквир остваривања матичних функција у мрежи свих библиотека у Републици Србији пројектован је у складу са поменутиим документима ИФЛА-е, а поверавање матичних функција народним библиотекама у складу је са значајем места и улоге овог типа библиотека у мрежи.

Предмет ове анализе су резултати рада матичних служби матичних народних библиотека на територији Републике Србије у 2005. години (регистрација библиотека, надзор над стручним радом, стручна помоћ, стручно усавршавање кадрова) и кадрови који раде на реализацији матичних функција у мрежи библиотека Републике Србије.

Од интервенције снага НАТО пакта 1999. године, односно Мировних снага Уједињених нација на територији АП Косово и Метохија, библиотеке са овога подручја само делимично остварују своје основне функције, док обављање матичних функција у косовско-метохијским окрузима у потпуности изостаје.

Анализа није обухватила ни остваривање матичних функција у мрежи библиотека виших и високих школа, као и у научноистраживачким установама за које су матичне Универзитетска библиотека *Светозар Марковић* и Библиотека Матице српске.

Анализа је израђена на основу података из Централног регистра Народне библиотеке Србије, годишњих извештаја о раду народних библиотека, кварталних извештаја о вршењу матичних функција матичних народних библиотека, као и извештаја о надзору над стручним радом народних библиотека.

Финансирање матичних функција

Пошто су матичне функције у библиотечкој делатности предвиђене законом њихово финансирање и вршење су обавезни.

Да би матичне библиотеке могле квалитетно и ефикасно да обављају законом утврђене матичне функције неопходно је да имају одговарајући кадар, опрему и средства за покривање неопходних материјалних трошкова.

Финансирање матичних функција у библиотечкој делатности дефинисано је чланом 2. став 1. тачка 8. *Закона о општем интересу у области културе (Службени гласник РС, бр. 49/92)* , („изградња јединственог библиотечко-информационог си-

стема и матичне функције у библиотечкој делатности“) и чланом 10. став 1. тачка 10. *Закона о библиотечкој делатности*, („обављање матичних функција“) као функција од општег интереса у области културе и врши се из буџета Републике Србије.

Законом о делатностима од општег интереса у области културе (Службени гласник РС, бр. 49/92) прописано је да се средства за остваривање општег интереса утврђеног тим законом обезбеђују из буџета Републике, а воде се на посебном рачуну Министарства културе (члан 3. став 1. Закона). Чланом 5. истог закона прописано је да Министарство културе утврђује ближе критеријуме на основу којих се одређује висина средстава, у овом случају за вршење матичних функција.

Обавеза и начин обезбеђивања средстава за матичне функције из буџета Републике Србије, која се остварује посредством Министарства културе, ближе је прописана *Законом о обезбеђивању средстава општинама и градовима (Службени гласник РС, бр. 28/94)*. Истим законом је овлашћено Министарство финансија да пропише методологију и начин утврђивања обима средстава, као и рокове и начин достављања података о обиму средстава (*Правилник о начину утврђивања обима средстава за вршење послова у општинама и градовима (Службени гласник РС, бр. 31/94)*).

Наведеним прописима утврђено је да се средства за обављање матичних функција обезбеђују на основу посебних расхода, према спецификацији Министарства културе.

Од доношења важећег *Закона о библиотечкој делатности* 1994. године матичне функције су финансиране из буџета Републике преко Министарства културе у износима који су били апсолутно недовољни (око 5.000,00 динара на почетку, односно око 10.000,00 у 2003. години месечно по једној матичној народној библиотеци) па су те функције оствариване претежно на терет општинских буџета општина оснивача матичних библиотека. Све до 2004. године висина ових средстава била је знатно испод потреба. У 2004. и 2005. години, висина средстава је увећана, чиме је знатно смањена разлика између додељених средстава и обима средстава неопходних за реализацију матичних функција.

Потребе за средствима за реализацију матичних функција Народна библиотека Србије редовно је годишње утврђивала и упућивала Министарству културе. У *Основама за обезбеђивање средстава за обављање матичних функција у библиотечкој делатности*, документу израђеном у Народној библиотеци Србије 2004. године, дефинисани су критеријуми и износ неопходних средстава за остваривањем матичних функција у 2005. години.

Поменута проблематика била је у 2004. години уређена и *Законом о обиму средстава и учешћа општина, градова и града Београда у порезу на зараде и порезу на промет у 2004. години (Службени гласник РС, бр. 33/04)*, а у 2005. години *Законом о расподели трансферних средстава из буџета Републике Србије и учешћу општина, градова и града Београда у порезу на зараде у 2005. години (Службени гласник РС, бр. 70/04)*.

Средства потребна за обављање матичних функција

Средства потребна за обављање матичних функција у 2005. години била су дефинисана поменути *Основама за обезбеђивање средстава за обављање матичних функција у библиотечкој делатности* и обухватају:

- 1) Зараду и друга примања и
- 2) Материјалне трошкове.

Средства за зараде предложена су у висини коју утврди Влада Републике Србије, а на основу елемената датих за утврђивање Буџета за 2005. годину.

У тренутку израде *Основа* дата је пројекција на основу бруто цене рада за месец октобар 2004. године, као и накнада за превоз за долазак и одлазак с посла планирана према тадашњем износу.

У оквиру материјалних трошкова за остваривање матичних функција потребно је обезбедити средства за обилазак библиотека, канцеларијски материјал, телефонске разговоре, факс поруке и сервисирање рачунара и то у месечном паушалом износу.

За обилазак библиотека у другим општинама потребно је обезбедити средства за путне трошкове, преноћиште и исхрану, а у оквиру канцеларијског материјала средства за папир, тонер за штампаче и фото-копир апарате, коверте, поштанске марке и друге неопходне материјале.

За материјалне трошкове средства би се обезбедила у паушалном износу и то 50% у односу на средства која се издвајају за зараде запослених.

Износи по библиотекама би се разликовали у зависности од развијености библиотечке мреже и броја библиотекара неопходних за успешно вршење матичних функција.

Народна библиотека Србије је у 2005. години израдила *Основе за обезбеђивање средстава за обављање матичних функција у библиотечкој делатности у 2006. години*.

Усвајањем овог предлога Народна библиотека Србије најнепосредније би се ангажовала да на вршењу матичних функција буду ангажовани најстручнији и најспособнији библиотекарски, који би искључиво и стално радили на овим пословима. Библиотека би обезбедила континуирано стручно усавршавање свих библиотекара који раде на остваривању матичних функција.

Кадровски услови за обављање матичних функција у библиотечкој делатности

Утврђивање потреба за кадровима у матичним службама матичних народних библиотека врши се на основу *Информације о условима за остваривање матичних функција у народним библиотекама*, документа који је Народна библиотека Србије израдила 2001. године, као и *Предлога за обезбеђење средстава за матичне функције у 1998. години* који је Народна библиотека Србије припремила 1996. године.

Наведена документа урађена су сагласно *Правилнику о врсти стручних послова у библиотеци, врсти и степену стручне спреме потребне за њихово остваривање (Службени гласник РС, бр. 63/94)*. Овим *Правилником* је утврђено да наведене послове раде библиотекарски са високом стручном спремом, а послове анкетирања и обраде података могу да раде и виши књижничари са вишом стручном спремом, од-

носно на пословима формирања и одржавања централног каталога и статистичке обраде података могу да учествују и књижничари са средњом стручном спремом.

Поменути Предлогом, а у сагласности са бројем регистрованих јединица на подручју за које је библиотека матична, број радника у матичним службама матичних народних библиотека нормиран је на укупно 56 библиотекара, односно лица са високом стручном спремом.

У 2005. години у матичним службама матичних народних библиотека радило је укупно 43 стручна радника следеће квалификационе структуре: 40 библиотекара и 3 виша књижничара. Укупан број матичних радника је недовољан и представља 76% у односу на нормирани, а структура, с обзиром да не обухвата само библиотекарне не задовољава у потпуности постављене стандарде. Применом одговарајућих критеријума (нормативима), а према броју, до сада, регистрованих библиотека, за обављање матичних функција у 25 матичних библиотека неопходно је ангажовати најмање 56 библиотекара. За ове раднике потребно је обезбедити средства за зараде (брutto) и доприносе на терет послодавца и то у висини утврђеној одлуком Владе Републике Србије.

Број матичних радника неопходно је повећати у матичним библиотекама у Кикинди, Панчеву, Новом Саду, Шапцу, Ваљево, Смедереву, Пожаревцу, Јагодини, Бору, Ужицу и Библиотеци града Београда.

Као и у претходном периоду, радници матичних служби неретко су ангажовани на другим стручним пословима у библиотеци, што потенцијално знатно утиче како на обим, тако и квалитет обављања послова у оквиру матичне службе.

Такође је и даље заступљена пракса да се директори у осетној мери ангажују на матичним пословима, чиме се, међутим, само делимично и привремено може надоместити ангажовање радника матичних служби на другим библиотекарским пословима.

Технички услови за обављање матичних функција у библиотечкој делатности

Министарство културе Републике Србије обезбедило је за обављање матичних функција свим матичним библиотекама по један рачунар са факс-модемом и ласерским штампачем.

Такође, Министарство културе је финансирало израду програмског пакета „Мрежа библиотека Србије“ који свим матичним библиотекама служи за формирање аутоматизоване базе података о библиотекама Србије.

Остваривање матичних функција у 2005. години

Годишњи обим матичних функција у библиотечкој делатности

На састанцима директора матичних библиотека утврђена је препорука (која до доношења одговарајућих стандарда треба да служи као оријентација у обављању ове делатности) да матичне народне библиотеке треба да изврше надзор над

стручним радом сваке библиотеке у мрежи најмање једном у две године, односно да најмање једном у две године пруже стручну помоћ.

Матичне службе матичних библиотека у мрежи библиотека Републике Србије изврше годишње у просеку између 400 и 500 надзора над стручним радом библиотека и пруже стручну помоћ библиотекама у 700 до 800 случајева.

Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске организују стручне испите у два циклуса годишње за око 200 кандидата са подручја Републике, док матичне народне библиотеке организују од 10 до 20 семинара и 2 до 5 саветовања годишње за стручне раднике на свом подручју.

Матичне библиотеке ураде од 10 до 20 анализа рада народних и других библиотека годишње.

Матичне библиотеке и Народна библиотека Србије формирају и воде аутоматизовану базу података „Мрежа библиотека Србије“, за коју се годишње прикупе и унесу подаци за око 2.200 библиотека у Србији.

1. Вођење регистра библиотека

Током 2005. године у Централни регистар Народне библиотеке Србије уписано је 10 библиотека и библиотечких јединица (народних, месних, општег типа у предузећима, школских, високошколских и специјалних).

У Републици Србији регистре библиотека воде матичне библиотеке, а Централни регистар библиотека Србије води Народна библиотека Србије. У Централни регистар је до краја 2005. године уписано укупно 1.790 библиотека и библиотечких јединица (без Универзитетске библиотеке *Светозар Марковић* и библиотека са територије АП Косово и Метохија), од чега са подручја Војводине 568 и Централне Србије 1.222.

Проблем регистрације и осамостаљивања народних библиотека које раде у другим установама културе још увек није у потпуности решен. Број несамосталних народних библиотека на дан 31. 12. 2005. године износио је укупно 15, од чега 4 у Војводини, односно 11 у централној Србији. Током 2005. године осамосталила се једино библиотека у Бољевцу.

Регистрацију народних библиотека матичне библиотеке ће извршити по њиховом осамостаљивању и окончању процеса њихове регистрације код привредног суда.

2. Надзор над стручним радом библиотека

Надзор над стручним радом библиотека, као право и обавеза матичних библиотека, представља изузетно значајан инструмент непосредног утврђивања услова за рад и начина обављања стручног рада у библиотекама у мрежи.

Током 2005. године матичне народне библиотеке обавиле су стручни надзор над радом 417 библиотека и организационих јединица. При утврђивању броја извршених стручних надзора у обзир су узети само они надзори о којима су копије извештаја достављене Народној библиотеци Србије и Библиотеци Матице српске током 2005. године.

Број извршених стручних надзора, као и у ранијим годишњим анализама, изразито је неравномеран и разликује се од библиотеке до библиотеке. Међутим, за разлику од стања констатованог приликом последње анализе остваривања матичних функција у мрежи, у 2005. години није било матичне библиотеке која није остварила ни један надзор над стручним радом библиотека у округу за који је матична. Непосредан увид у рад библиотека, као начин упознавања са њиховим проблемима и недостацима у раду, представља предуслов њиховог даљег развоја и унапређивања рада, те изостајање вршења ове матичне функције директно доводи у питање и могућност реализације осталих.

Неуједначена терминологија заступљена у извештајима о остваривању матичних функција матичних народних библиотека битно отежава извођење коначног биланса када је у питању надзор над стручним радом библиотека. Термини попут преглед, посета, обилазак, увид, контрола рада, недовољно су прецизни и не указују довољно јасно на циљ одласка матичног радника у одређену библиотеку, односно на то да ли се ради о стручној помоћи на лицу места, о ванредном надзору или о увиду у услове рада.

3. Пружање стручне помоћи

Матичне службе су током 2005. године пружиле стручну помоћ 898 пута у библиотекама и организационим јединицама у мрежи. У 2005. години није било матичне библиотеке која ниједном није пружила стручну помоћ.

Матичне службе пружале су различите врсте стручне помоћи које су се тичале организације процеса ревизије, аутоматизације библиотечког пословања, утврђивања набавне политике библиотеке, вођења каталога библиотечке грађе, формирања завичајних фондова, покретању рада огранака народних библиотека, формирања фондова стручне библиотекарске литературе.

Анализу остваривања матичних функција матичних народних библиотека, када је у питању пружање стручне помоћи, у великој мери отежава чињеница да библиотеке достављају изразито хетерогене извештаје о вршењу матичних функција у којима под пружањем стручне помоћи подразумевају и у коначни збир укључују различите видове пружања стручне помоћи. Тако један број библиотека разликује стручну помоћ пружену у самој матичној библиотеци, на терену или телефонским путем. Неке библиотеке у стручну помоћ убрајају и консултације у вези са стручним испитима, док друге ову ставку изражавају посебно. Како би се превазишла оваква врста проблема, неопходне су чешће консултације матичних радника у Народној библиотеци Србије.

4. Старање о усавршавању кадрова за обављање библиотечке делатности

Током 2005. године, матичне народне библиотеке организовале су 66 различитих облика стручног усавршавања радника и то у виду стручних семинара, саветовања, радних састанака као вида континуираног образовања библиотечких радника.

Као и случајевима остваривања других матичних функција, као проблем се јавља чињеница да се поједине библиотеке ангажују на реализацији програма усавршавања кадрова, док у другима ова пракса у потпуности изостаје.

Током 2005. године на плану едукације и усавршавања кадрова истакле су се библиотеке у Ужицу (2 саветовања), Крагујевцу (15 стручних састанака) Јагодини (9 стручних састанака), док су готово све остале матичне народне библиотеке организовале најмање по један стручни семинар или скуп.

У 2005. години стручни испит из библиотечке делатности у Народној библиотеци Србије положило је 83 кандидата које су на испит упутиле библиотеке у надлежности матичних народних библиотека са територије централне Србије.

Сагласно *Закону о утврђивању одређених надлежности аутономне покрајине (Сл. Гласник РС, 6/2002.)* Библиотека Матице српске организује полагање стручног библиотечког испита на територији АП Војводина. Стручни испит током 2005. године положило је 42 кандидата које су на испит упутиле библиотеке у надлежности матичних народних библиотека са територије Војводине.

Основ за припрему кандидата за полагање стручних испита је *Орјентациони програм обуке приправника*, упутство које је израдила Народна библиотека Србије као помоћ матичним службама у остваривању матичне функција под тачком 5. члана 26. *Закона о библиотечкој делатности (Сл. Гласник РС бр 34/94)* и упутила матичним народним библиотекама.

5. Праћење и проучавање стања, потреба и услова рада у библиотечкој делатности и предлагање мера за унапређивање библиотечке делатности и њихово спровођење

У 2005. години матичне народне библиотеке запоставиле су израду анализа стања у библиотекама у окрузима у којима врше матичне функције.

Матичне народне библиотеке, као и сваке године, биле су ангазоване и на прикупљању података за програмски пакет *Мрежа библиотека Србије* и прикупиле 2.090 анкета за базу од чега 1.393 на територији Централне Србије, односно 697 на територији АП Војводина.

У вези са остваривањем овог задатка, као и ранијих година, било је заступљено неколико проблема:

- Проблем одржавања рачунарске опреме која је матичним библиотекама обезбеђена од Министарства културе за остваривање матичних функција.
- Проблем неблаговременог и некомплетног попуњавања анкетних питања. У пракси се свакодневно показују озбиљни проблеми у вези са неподударношћу података који се појављују у бази и података присутних у извештајима матичних служби о раду библиотека.
- Проблем одржавања програмског пакета у Народној библиотеци Србије.

Остали послови матичних служби у мрежи

Радници матичних служби матичних народних библиотека током 2005. године биле су ангазоване и на пословима учешћа у раду подружница, секција и коми-

сија *Библиотекарског друштва Србије*, као и учешћа у обављању културно-просветне и издавачке делатности.

Послови развоја и други послови у матичној библиотеци

Радници матичних служби и у матичним кућама били су ангажовани и на израде и учешће у изради годишњих извештаја о раду и планова рада, учешће у процесу аутоматизацији пословања матичне библиотеке, учешће у реализацији издавачке и културно-просветне делатности, учешће у реализацији и организацији процеса ревизије.

Закључци и предлог мера за унапређење рада матичних служби

Упркос чињеници да матичне службе у Републици Србији обављају матичне послове у условима међу којима нема нарочитих одступања и финансирају се идентичним средствима из истог извора, резултати рада матичних служби, као и претходних година, изразито су неуједначени. Стога је неопходно нагласити значај рада матичних служби и, у библиотекама које заостају у остваривању матичних функција, обезбедити њихову реализацију.

За унапређење кадровских услова везаних за остваривање матичних функција потребно је систематски спроводити норме које је поставила Народна библиотека Србије својим документима, као и мере констатоване ранијим анализама остваривања матичних функција у Републици Србији, односно

1. Повећати број радника на матичним пословима у библиотекама које у том погледу највише заостају,
2. Кадрове у матичним службама ангажовати искључиво или претежно на матичним пословима,
3. На матичним пословима ангажовати најстручније библиотечке раднике,
4. Улагати у усавршавање кадрова на матичним пословима и утицати на спречавање њиховог одлива, односно обезбедити сталност кадрова.
5. Раднике матичних служби неопходно је најмање једном годишње, а по потреби и чешће упућивати на консултације у Одељење за развој библиотечког система Народне библиотеке Србије.

Табела 1.

ПРЕДЛОГ

броја запослених за вршење матичних функција у матичним библиотекама у 2006. години (са прегледом постојећег стања на дан 31. децембра 2005.)

Матична библиотека		Садашње стање				Предлог за 2006.		
б р		уку п- но	биб л.	в.к њ	књ иж.	уку п- но	биб л.	
1.	Градска библиотека Суботица	2	2	-	-	2	2	
2.	Градска библиотека Зрењанин	2	1	1	-	2	2	
3.	Народна библиотека Кикинда	1	1	-	-	2	2	
4.	Градска библиотека Панчево	2	2	-	-	3	3	
5.	Градска библиотека Сомбор	2	2	-	-	2	2	
6.	Градска библиотека Нови Сад	2	2	-	-	4	4	
7.	Библиотека Сремска Митровица	2	2	-	-	2	2	
8.	Библиотека шабачка, Шабац	1	1	-	-	2	2	
9.	Матична библиотека Ваљево	1	1	-	-	2	2	
10.	Народна библиотека Смедерево	1	1	-	-	2	2	
11.	Народна библиотека Пожаревац	1	1	-	-	2	2	
12.	Народна библиотека Крагујевац	2	1	1	-	2	2	
13.	Народна библиотека Јагодина	1	1	-	-	2	2	
14.	Народна библиотека Бор	1	1	-	-	2	2	
15.	Народна библиотека Зајечар	1	1	-	-	1	1	
16.	Народна библиотека Ужице	1	1	-	-	3	3	
17.	Народна библиотека Чачак	2	1	1	-	2	2	
18.	Народна библиотека Краљево	2	2	-	-	2	2	
19.	Народна библиотека Крушевац	2	2	-	-	2	2	
20.	Народна библиотека Ниш	3	3	-	-	3	3	
21.	Народна библиотека Прокупље	1	1	-	-	1	1	
22.	Народна библиотека Пирот	1	1	-	-	1	1	
23.	Народна библиотека Лесковац	2	2	-	-	2	2	
24.	Народна библиотека Врање	2	2	-	-	2	2	
25.	Библиотека града Београда	5	5	-	-	6	6	
26.	УКУПНО	43	40	3	-	56	56	